УДК 373.3, 371.214.46

М.А. Удовенко

ФОРМУВАННЯ ЦІЛІСНОГО МИСЛЕННЯ В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ШКІЛЬНОГО ПРЕДМЕТУ «ОСНОВИ ЗДОРОВ'Я» ЯК НАУКОВА ПРОБЛЕМА

У статті розглянуто аспекти вивчення цілісного мислення в психолого-педагогічній літературі. Проаналізовано вплив експериментальної методики на показники навчальних досягнень учнів та стан їх здоров'я, виявлено позитивну динаміку. Окреслено основні напрями розвитку методики формування цілісного мислення з метою створення методичних рекомендацій для викладання інших предметів навчального циклу початкової школи.

***Ключові слова**: здоров'я, методика, учні, початкова школа, цілісне мислення.*

В статье рассмотрены аспекты изучения целостного мышления в психолого-педагогической литературе. Проанализировано влияние экспериментальной методики на показатели учебных достижений учащихся и показатели здоровья, выявлено положительную динамику. Очерчены основные направления развития методики формирования целостного мышления с целью создания методических рекомендаций для преподавания других предметов учебного цикла начальной школы.

***Ключевые слова**: здоровье, методика, учащиеся, начальная школа, целостное мышление.*

The article considers the aspects of the study of holistic thinking in the psychological-pedagogical literature. The impact of experimental methods for the indicators of academic achievements of students and indicators of health, revealed a positive dynamics. Outlined the main directions of development of methodology of formation of holistic thinking to create a methodical recommendation for teaching other subjects of the learning cycle of primary school.

***Key words**: health, methodology, students, primary school, holistic thinking.*

Постановка проблеми. Початок XXI сторіччя ознаменований розвитком інформаційних технологій та значними змінами в соціально-політичному житті України, погіршенням екологічного стану планети. Формування сучасного стилю життя людини потребує змін у ставленні громадян та держави до питань здоров'я, оскільки статистичні дані медичних оглядів щодо питань здоров'я різних категорій та верств населення стають дедалі гіршими [4].

Одним із соціальних інститутів, який може змінити несприятливу ситуацію є школа, де всі учні отримують обов'язкову середню освіту, у процесі якої формується гармонійно розвинена особистість

© М.А. Удовенко

шляхом упровадження нових методик навчання (наприклад, методики формування цілісного мислення).

Аналіз актуальних досліджень. У психолого-педагогічній літературі цілісне мислення визначається як єдність різних видів мислення. Так, Р. Влодарчик, П. Лубочков визначають його як єдність логічного та образного мислення; Є. Кондратьєв, Н. Ромашенко – як триєдність предметно-дійового, наочно-образного та словесно-логічного, акцентуючи останній вид мислення [1, 2].

С. Башаєва визначає цілісне мислення як «процес інтегративної, гармонічної єдності логічного, емоційно-образного та творчого осягнення сутності предметів, явищ, що характеризується свідомим використанням логічних операцій, здатністю створювати та перетворювати емоційні образи, додавати нове в досвід, створюючи оригінальні ідеї» [3].

Н. Маслова вважає, що цілісне мислення засноване на процесі поєднання логічного (лівопівкульного) та образного (правопівкульного) мислення [2].

Про актуальність розвитку обох півкуль головного мозку учнів свідчить наявність в психологічній літературі спеціальних вправ зі стимулювання правопівкульних функцій мозку (М. Зденек) [1, 2].

Особливості розвитку цілісного мислення в навчальному процесі досліджували А. Жестоканова, Г. Комарницький, П. Ліпман, А. Марголіс, Н. Смірнова та ін. [1 – 3].

На нашу думку, цілісне мислення поєднує теоретичні та емпіричні види мислення, інтелектуальні та психоемоційні аспекти, а стан сформованості його у дорослої людини можна відслідкувати за складовими діяльності, яку вона виконує, за такими компонентами: мотивація до виконання діяльності, процес виконання діяльності, аналіз отриманих результатів та рефлексія своїх дій.

Мета статті – дослідити вплив експериментальної методики формування цілісного мислення на сформованість здоров'язбережувальної компетентності, що є показником засвоєння предмету.

Виклад основного матеріалу. Стан сформованості здоров'язбережувальної компетентності учнів нами було оцінено за такими компонентами.

Особистісний компонент здоров'язбережувальної компетентності було визначено на основі анкетувань, спрямованих на виявлення характеру мотивації до вивчення предмету (позитивна, нейтральна, негативна), а також визначення інтересу до питань здоров'я (стійкий, ситуативний, відсутній).

Інтелектуальний компонент здоров'язбережувальної компетентності визначався шляхом тематичних оцінювань, самостійних робіт, підсумкових тестувань.

Визначення сформованості практичного компоненту здоров'язбережувальної компетентності полягав в оцінюванні вмінь та навичок, що характеризують можливості реалізувати отримані знання учнями в їхній практичній діяльності, оцінювався за допомогою анкетувань учнів.

Рефлексивний компонент здоров'язбережувальної компетентності було оцінено за допомогою анкетувань, бесіди з учнями.

Відповідно до стану сформованості чотирьох складових нами було виділено три рівні сформованості здоров'язбережувальної компетентності: низький, достатній, високий.

Аналіз існуючих методів навчання сучасних загальноосвітніх закладів дозволив дійти висновку, що методи викладання предметів в загальноосвітніх навчальних закладах використовуються за трьома напрямами.

Так, перший, активізуючий, має у своєму арсеналі методи, які засновані на запам'ятовуванні та відтворенні значних обсягів інформації з використанням логічного мислення, шляхом великої кількості повторів, механічного заучування. Другий – сугестопедичний напрям включає методи навчання, які проводяться в стані релаксації, відсутності м'язового напруження. Третій, холістичний, поєднує два перших методи, а також має метою сформувати в учнів бажання вивчати новий матеріал у творчих та ігрових завданнях.

Методика формування цілісного мислення належить до холістичного напряму, вона спрямована на інтегрування різних видів мислення (логічного, емоційно-образного, творчого, аналітичного, інтуїтивного та ін.) в навчальній діяльності. У центрі її уваги – життєдіяльність людини та формування свідомої пошукової діяльності. Методика формування цілісного мислення реалізується через систему завдань, що спрямовані на розвиток окремих видів мислення учнів, а також на вміння формувати цілі своєї діяльності.

Методика формування цілісного мислення основується на принципах створення ситуації успіху, забезпечення особистісно-значимого контексту.

Предмет «Основи здоров'я» має на меті сформувати життєво важливі навички в учнів [5]. Першим етапом їх формування є теоретичний, що пов'язаний з вивченням учнями явищ та життєвих ситуацій. Другим етапом є практичний, на якому передбачено викорис-

тання здобутих знань. Він триває протягом усього життя людини, а результат засвоєння знань повинен бути втілений в алгоритм дій в нестандартних життєвих ситуаціях. Безперечно, такий алгоритм здебільшого індивідуальний для кожної людини. На жаль, у традиційній системі вивчення предмету міститься недостатньо завдань, які б спроможні були сформувати здатність людини до нестандартних дій, оскільки кожна нестандартна життєва ситуація має багато ймовірних варіантів розвитку подій, а творчих завдань небагато та використовуються вони періодично.

Отже, формування цілісного мислення сприяє вирішенню протиріччя, що існує в сучасній освіті і полягає в наступному. З одного боку, є нагальна потреба в людях, які мають здатність цілісно розглядати явища навколишнього середовища, а з іншого – на жаль, спостерігається цілковита недостатність можливостей для реалізації такої потреби в педагогічному процесі.

На нашу думку, таке поєднання в експериментальній методиці формування цілісного мислення дозволить сформувати особистість, яка зможе об'єктивно оцінювати свої можливості, ставити перед собою життєві цілі, створювати гармонійні стосунки з навколишнім середовищем.

Отже, поєднуючи навчальні та виховні функції, методика формування цілісного мислення також вирішує завдання формування однієї з життєво важливих компетентностей учнів початкової школи – здоров'язбережувальної компетентності.

Створення правильного алгоритму (стилю) мислення важливіше, ніж значні обсяги інформації, якими може оволодіти людина шляхом запам'ятовування, оскільки він дозволить людині зберігати свій психофізіологічний стан та здійснювати активний пошук потрібної інформації в сучасному інформатизованому просторі.

Метою експерименту було встановлення правомірності, дієвості й ефективності розробленої методики формування цілісного мислення в процесі викладання «Основ здоров'я», що сприяє цілісному формуванню компонентів здоров'язбережувальної компетентності учнів початкової школи з урахуванням особливостей її розвитку.

Для проведення експерименту було обрано 2 – 4 класи загальноосвітніх навчальних закладів м. Харкова. Експеримент проводився в межах навчального процесу в паралельних класах упродовж 2010 – 2011 н.р. Усього дослідженням було охоплено 678 учнів.

Для апробації розробленої нами методики було відібрано дві групи учнів.

В експериментальній групі (Е) кількістю 327 осіб упроваджувалася методика формування цілісного мислення. У контрольній групі (К) кількістю 351 особа проводилися уроки за традиційною системою навчання.

Після проведення дослідження нами було проаналізовано отримані дані щодо сформованості здоров'язбережувальної компетентності та показників здоров'я учнів двох груп – контрольної (К) та експериментальної (Е).

У контрольній групі (К) учнів, які мали мотивацію до вивчення навчального предмету «Основи здоров'я» негативну – 17 %, нейтральну – 43% учнів, позитивну мотивацію – 40%. Результати експерименту свідчать, що кількість учнів, які мають позитивну мотивацію не змінилася (приріст: 0%), кількість учнів у групі нейтральної мотивації зменшилася (приріст: -2%), збільшилася в групі негативної мотивації (приріст: +2%).

В експериментальній групі (Е) учнів, мотивація до навчального предмету в школі в цілому негативна – 15%, нейтральна – 26% учнів. Більшість учнів мали позитивну мотивацію – 59%, після проведення формувального експерименту кількість учнів у цій групі збільшилася до 67%. В експериментальній групі (Е) учнів мотивація до навчального предмету «Основи здоров'я» переважно була позитивною, відсоток її збільшився після проведення експериментальних уроків до 68%.

За результатами експерименту кількість учнів, які виявляли стійкий інтерес на уроці в експериментальній групі (Е), збільшується, в контрольній групі – (К) залишається незмінним. Ситуативний інтерес виявили більше половини учнів в обох групах.

Після проведення експериментальних уроків 4% учнів виявили посилення інтересу до виконання завдань, що підтверджує ефективність проведеної нами методики.

У контрольній групі (К) кількість учнів, які виявили ситуативний інтерес, зменшується, а втрачаючих інтерес та активність – збільшується, що може також свідчити про наростаючу втому наприкінці навчального року, тоді як в експериментальній групі (Е) показники підвищуються.

Учнів контрольної групи (К), які засвоїли знання з навчального предмету «Основи здоров'я», на початковому рівні немає взагалі, на середньому рівні – 33% учнів. Більшість учнів засвоювала навчальний предмет на достатньому (33%) та високому рівні (33%), після проведення другого експерименту кількість учнів у двох останніх групах зросла до 70%.

Практичний компонент здоров'язбережувальної компетентності оцінювався за допомогою анкетувань учнів. Учнів експериментальної групи (Е), які засвоїли вміння та навички з навчального предмету «Основи здоров'я», на елементарному рівні було 17%, на репродуктивному – 26% учнів. Більшість учнів засвоювали навчальний предмет на творчому рівні (40%), після проведення експериментальних уроків кількість таких учнів зросла до 70%.

Учнів контрольної групи (К), які засвоїли вміння з навчального предмету «Основи здоров'я», на елементарному рівні 27%, на репродуктивному – 41% учнів, на творчому – 22%. Після проведення експериментальних уроків кількість учнів зросла до 27% у групі творчого рівня (приріст: +5%), 38% у групі репродуктивного рівня (+2%), зменшилася в групі елементарного рівня – 25% (приріст: -2%).

Після проведення експерименту рівень сформованості здоров'язбережувальної компетентності збільшився, учнів з високим рівнем (приріст: +16), достатнім рівнем (приріст: -14), низьким рівнем (приріст: -2).

У контрольній групі приріст складає високий рівень (приріст: +3%), достатній (приріст: +0), низький (приріст: -3%).

Додатковими показниками, за допомогою яких було досліджено вплив експериментальної методики: анкетування з ознаками стресового навантаження, працездатність учнів (психолого-педагогічне спостереження), оцінка рівня уваги (тест «переплутані лінії»).

Результати анкетування стресового навантаження свідчать про наявність соматовегетивних розладів, порушення поведінки, неслухняності, пасивності, млявості, тривоги в експериментальній та контрольній групах. Після проведення експериментальних уроків з формування цілісного мислення кількість учнів з високим рівнем стресового навантаження в експериментальній групі знижується (приріст: -7%), в контрольній групі – збільшується (приріст: +2%).

За результатами другого експерименту, кількість учнів, що виявляли високу працездатність на уроці в Е збільшується, в К залишається майже незмінною. На достатньому рівні працездатності виявили себе більше половини учнів в обох групах.

Після проведення експериментальних уроків 11% учнів мали можливість більшої концентрації уваги та кращого виконання завдань, що підтверджує ефективність проведеної нами методики.

У контрольній групі (К) кількість учнів, які працюють на уроці на достатньому рівні зменшується, а на низькому – збільшується, як і кількість помилок при виконанні навчальних завдань та тестів на-

шого дослідження, що може бути спричинено наростаючою втомою наприкінці навчального року, тоді як в експериментальній групі показники підвищуються, а кількість помилок у виконаних завданнях стає меншою.

Додатковим впливом проведення занять з використанням технологій цілісного мислення є поліпшення мікроклімату в класі, збільшення дружелюбності, взаємоповаги, поліпшує взаємопорозуміння між учнями.

Зазначені результати свідчать про те, що формування цілісного мислення дозволить розвивати творчий та здоров'язбережувальний потенціал особистості, складаючи основу для успішного навчання, оскільки експериментальна методика активно впливає на розвиток образного мислення учнів.

Уроки з використанням методики формування цілісного мислення добре сприймаються учнями, характеризуються як цікаві, є менш довготривалими, спонукають до повторення навчального матеріалу.

Ураховуючи економічні реформи та наявність різних верств населення, вони не потребують особливого обладнання та довготривалої підготовки вчителів до їх проведення, що робить їх універсальними для будь-якого навчального закладу.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, розроблена нами методика довела доцільність та ефективність упровадження експериментальної методики в навчально-виховний процес загальноосвітніх навчальних закладів. Методика формування цілісного мислення може бути розроблена для методичних рекомендацій та вказівок щодо викладання інших предметів шкільного циклу, а також у системі вищої освіти та під час проведення курсів підвищення кваліфікації для вчителів у системі неперервної освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гончаренко М.С. Ноосферное образование – ключ к здоровью / Гончаренко М.С. – М. : Институт холодинамики, 2011. – 124 с.
2. Маслова Н.В. Ноосферное образование. Пособие для учителя. – Симферополь : Доля, 2012. – 296 с.
3. Ноосферное образование – стратегия здоровья // Сб. матер. XXVIII Междунар. науч.-практ. конф. – Севастополь : Изд. Кручинин Л.Ю., 2010. – 520 с.
4. Рибальченко С.Є. Формування культури здоров'я учнів засобами інноваційних технологій. Модель навчального закладу – Школа сприяння здоров'ю / Рибальченко С.Є. – Х. : Вид. група «Основа», 2010. – 143 с.
5. Савченко О.Я. Виховний потенціал початкової школи : [посіб. для вчителів та методистів поч. навч.] – 3-тє вид., без змін. – Київ : Богданова А.М., 2009. – 226 с.